

De atheïst en de brandstapel; Vanini in Nederland

Respectievelijk 400 en 350 jaar geleden overleden twee ketters aan de gevolgen van een juridische procedure en ze waren bij overlijden ongeveer even oud: Julius Cesar Vanini (1585-1619) en Adriaan Koerbagh (1633-1669). Ik ga hier in op de minst bekende van deze twee: Vanini

Giulio Cesare Vanini

Wie was deze Vanini en waaruit bestond zijn atheïsme? Vanini werd in 1585 geboren in Taurisano in het uiterste zuiden van Italië. Hij ging rond 1600 kerkelijk en burgerlijk recht studeren in Napels met het doel in te treden in de orde der Karmelieten. De basis van de wetenschap was overal Aristoteles in de interpretatie van Thomas van Aquino die hiermee in de dertiende eeuw een enorme intellectuele prestatie had geleverd en die de filosofie ondergeschikt had gemaakt aan de leer van de kerk.

Vanini verbleef ook nog een korte periode in 1610 in Padua. Hier raakte hij beïnvloed door de geschriften van een aantal belangrijke Italiaanse filosofen, die eerder in de zestiende eeuw in Padua gedoceed hadden, Pomponazzi, Cardano en Scaliger.

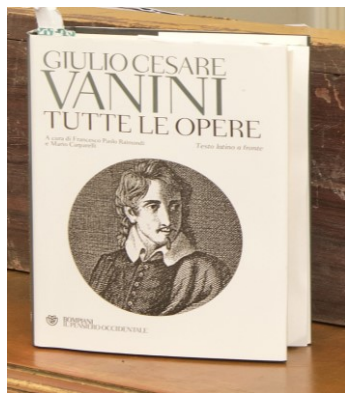
Na Padua verbleef Vanini in Venetië dat politiek een onafhankelijke positie had, maar Vanini viel als Karmeliet onder de jurisdictie van zijn orde. Hij werd in 1612 teruggeroepen naar Rome, mogelijk om zich te verantwoorden, maar hij verkoos niet te gaan. Hij kan hierbij het voorbeeld van Giordano Bruno voor ogen hebben gehad, die wel uitgeleverd was aan Rome, en die na een langdurig proces tenslotte in 1600 op het Campo de Fiori verbrand was. Na zijn terugroeping naar Rome zocht hij contact met de Engelse gezant met de bedoeling naar Londen te gaan en daar over te gaan naar het protestantisme. Deze reis ging ook over Nederland en Vanini verbleef een onbekende tijd in Amsterdam, Bergen-op-Zoom en Vlissingen. Van 1612-1614 verbleef hij in Engeland en ging daar over tot het protestantse geloof. Teleurgesteld wilde hij weer terug naar het vasteland en werd gevangen gezet. Toen hij op het punt stond om naar de Bahama's verbannen te worden wist hij te ontsnappen en bereikte Brussel. In zijn achtergebleven bagage werd van Machiavelli "Il Principe", en van Aretino "Ragionamento delle corti", een pornografisch geschrift, gevonden.

In Brussel moest Vanini zich verantwoorden bij de pauselijke nuntius. Hierna vertrok hij naar Parijs waar zijn tweede boek in 1616 uitkwam met goedkeuring van de theologen van de Sorbonne. Toen het uitgekomen was bleek het bij herlezing toch niet zo orthodox te zijn en het werd na een maand op de index gezet vanwege schadelijke invloeden, verwijzingen naar Machiavelli en atheïsme. Vanini moest vluchten uit Parijs en duikt op

in de buurt van Toulouse onder de naam Pomponio Usciglio. Mogelijk denkt Vanini zich in bepaalde kringen wel vrijelijk te kunnen uiten, maar dat loopt anders.

In Toulouse wordt Pomponio Usciglio augustus 1618 gearresteerd vanwege uitspraken die hij gedaan had. Omdat Vanini veroordeeld wordt onder naam Pompeo Usciglio en omdat hij veroordeeld wordt vanwege uitspraken die hij gedaan heeft, zijn de verslagen rond het proces van groot belang. Zijn boeken hebben bij het proces geen rol gespeeld. Later is dit verslag door de filosoof Leibniz in het Latijn verspreid.

Vanini werd op 9 februari 1619 in Toulouse veroordeeld wegens atheïsme en hij werd dezelfde dag naar de executieplaats vervoerd met een bord om zijn nek "Atheïste et blasphémateur du nom de Dieu". De meeste ketters of dissidenten die deze straf ondergingen hadden nog wel een particuliere notie van een hiernamaals, maar dat leek bij Vanini niet het geval.

Dirk Herderschee bij de herdenking van Vanini's sterfdag

Twee Vanini-kenners aan de lunch